

VI JORNADES D'ARQUEOLOGIA DE LES ILLES BALEARS

FORMENTERA
(26 A 28 DE SETEMBRE DE 2014)

VI Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears

(Formentera, 26, 27 i 28 de setembre, 2014)

2015

Col·legi Oficial de Doctors
i Llicenciats en Filosofia i Lletres
i en Ciències de les Illes Balears
Secció d'Arqueologia

Coordinació:

Antonia Martínez Ortega

Glenda Graziani Echávarri

Editat:

Consell Insular de Formentera

Secció d'Arqueologia del Col·legi Oficial
de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres

i en Ciències de les Illes Balears

ISBN: 978-84-941471-6-6

Dipòsit legal: F 33-2015

Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears

VI Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears (Formentera, 26, 27 i 28 de setembre,
2014) / [Coordinació Antonia Martínez Ortega i Glenda Graziani Echávarri]- 280 p. ; 21x21 cm. --
ISBN 978-84-941471-6-6

Antonia Martínez Ortega i Glenda Graziani Echávarri

1. Arqueologia – Formentera – Congressos
902(460.32)

PRESENTACIÓ

Els dies 26, 27 i 28 de setembre de 2014 la Sala de Cultura de Formentera va acollir un acte de primer ordre en el camp de la recerca arqueològica a la nostra comunitat autònoma: les VI Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears. Aquest congrés bianual, organitzat per la Secció d'Arqueologia del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de les Illes Balears, arribava així, per primera vegada des del seu inici l'any 2006, a Formentera.

De les cinquanta-set comunicacions previstes en el programa, quatre derivaven directament d'intervencions portades a terme a Formentera. En aquesta illa, l'aprovació de la revisió de les Normes subsidiàries i del Catàleg del patrimoni cultural, el 30 de setembre de 2010, va suposar un abans i un després en la documentació i l'estudi del territori des del punt de vista del patrimoni arqueològic, amb l'adopció d'un protocol per a la realització d'intervencions preventives davant qualsevol indici de resta arqueològica, tant en sòl urbà com, sobretot, en sòl rústic. A més a més, també s'han de tenir en compte els tres projectes de recerca arqueològica –tramitats com a intervencions programades– que s'han autoritzat des de 2012 i que avui per avui encara es troben en desenvolupament, dos d'ells centrats en la prehistòria i un en l'època romana.

La Llei 12/1998, de 21 de desembre, del patrimoni històric de les Illes Balears, incideix no només en la protecció i en la conservació del patrimoni cultural, sinó també, en la investigació i en la difusió. Certament, la recerca i la transmissió del coneixement són dos esglaons indispensables per poder posar en valor el patrimoni històric, sense els quals la protecció i la conservació no tendrien cap sentit. Per aquest

motiu, quan la Secció d'Arqueologia del Col·legi va plantejar al Consell Insular de Formentera la proposta de realitzar-hi les VI Jornades, des d'aquesta administració no només es va valorar com una opció, sinó gairebé com una obligació, entenent que es contribuiria a organitzar un fòrum científic de notable rellevància, encaminat a difondre els resultats de les darreres recerques en arqueologia desenvolupades arreu dels territoris que conformen les Illes Balears.

La publicació de les comunicacions presentades durant les VI Jornades, recollides per escrit en aquest volum en el qual també col·labora econòmicament el Consell Insular de Formentera, constitueixen una altra via per contribuir a la difusió del coneixement científic del patrimoni arqueològic de les nostres illes i, en definitiva, a aproximar-lo més a la ciutadania perquè pugui apreciar el seu valor com a testimoni del nostre passat.

Àrea de Cultura i Patrimoni
del Consell Insular de Formentera

PRÒLEG

És tot un plaer poder presentar aquesta publicació com un recull dels articles presentats a les VI Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears dutes a terme a l'illa de Formentera durant els dies 27, 28 i 29 de setembre de l'any 2014, fruit de la reunió d'un nombrós i actiu conjunt de professionals del món de l'arqueologia vinguts de totes les Illes Balears, de diversos punts de la península i també de diferents Universitats d'Europa.

La Secció d'Arqueologia del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de les Illes Balears, qui té la responsabilitat i el plaer d'organitzar aquestes jornades d'arqueologia autonòmiques amb caràcter biennal, ha comptat aquest any amb el recolzament econòmic i una magnífica predisposició en tots els aspectes del Consell de Formentera, a qui volem donar les gràcies per l'ajuda prestada, la seva col·laboració i, sobretot, per obrir les portes de la seva illa a un projecte com aquest, que intenta consolidar les bases per a posar en comú la tasca arqueològica i la difusió en favor d'una creixent i acurada professionalització de l'arqueologia. Formentera ens ha envoltat com a un marc idoni per exposar els estudis més adients i actuals de l'arqueologia de les nostres illes que conformen l'arxipèlag Balear.

La present publicació ha estat possible gràcies a la voluntat, entusiasme i esforç d'un conjunt de persones que han oferit amb il·lusió el seu temps i tots els recursos disponibles al seu abast. Les jornades i la publicació de les seves actes s'han materialitzat baix la coordinació de les sotasignants en representació de la Secció d'Arqueologia i de Jaume Escandell, en representació de l'Àrea de Patrimoni del Consell de Formentera. Però si des de les primeres Jornades realitzades a Manacor (Mallorca) l'any 2006 impulsades per l'arqueòloga municipal Magdalena Salas, hem arribat fins el dia d'avui ha

estat també gràcies a l'empenta donada per tots els seus assistents i, en especial, als seus participants qui ofereixen els resultats de les seves investigacions per tal de fomentar la molt necessària tasca de difusió del nostre patrimoni arqueològic. A aquelles primeres jornades que semblen quedar llunyanes es va iniciar un aventura amb 12 comunicacions, a les II Jornades dutes a terme a Felanitx es va augmentar la participació fins a 16 comunicacions, seguides per les III Jornades realitzades a Maó on es varen presentar 23, a les IV Jornades celebrades a Eivissa el nombre de comunicacions va arribar fins a 36 i finalment a les V Jornades celebrades a Palma el 2010 es varen presentar 44 comunicacions amb un èxit de participació mai vist a les anteriors que arribava fins als 90 autors. L'augment paulatí i consecutiu de participació d'unes jornades a les següents és un clar èxit que ens ha conduït fins a les presents.

Actualment hem comptat amb la participació de 99 autors que varen presentar 55 comunicacions a Formentera, d'entre les quals s'han presentat per a formar part de la publicació de les Actes un total de 45 articles que engloben des de la prehistòria fins als nostres dies amb temàtiques que inclouen projectes d'excavacions programades, intervencions d'urgència, estudis metodològics, restauració i projectes de difusió. A tots ells, gràcies per la feina i dedicació demostrada, i gràcies també als coordinadors predecessors per donar les primeres passes que obrien el camí que avui podem continuar desitjant que sigui llarg a fi de poder fomentar l'interès per l'arqueologia, lluitar per una professió digna i de qualitat i potenciar el respecte pel patrimoni arqueològic que ens envolta com a llegat històric i cultural dels nostres antecessors.

Antonia Martínez Ortega i Glenda Graziani Echávarri

SUMARI

LOS ENTERRAMIENTOS PROTOHISTÓRICOS EN CAL DE LAS ISLAS BALEARES: CREMACIÓN O INHUMACIÓN?.....	15	¿QUÉ ALTURA TENÍA LA TAULA DE TORRE D'EN GALMÉS? Vicente Ibáñez Orts	101
Mark Van Strydonck, Louise Decq, Tess Van den Brande, Mathieu Boudin, Damià Ramis, Herlinde Borms, Guy De Mulder		ES ROSSELLS: AHIR I AVUI.....	109
EVOLUCIÓ DE LES COMUNITATS PREHISTÒRIQUES I PROTOHISTÒRIQUES I TRANSFORMACIÓ DEL PAISATGE AL NORD-EST DE L'ILLA DE MALLORCA. PROJECTE D'ESTUDI I RESULTATS PRELIMINARS.....	23	Bartomeu Salvà Simonet, Christoph Rhinne, Dario Weiss, Paloma Salvador, Alejandra Galmés, Javier Rivas, Xisco Bergas, Rafel Font, Celia González, Marion Déppez.	
Jordi Hernández-Gasch, Marc Llobera, Antoni Puig Palerm		ANÁLISIS DE ELEMENTOS DECORATIVOS EN CERÁMICAS POSTALAYÓTICAS DE MALLORCA.....	119
MENORCA TALAIÒTICA. CANDIDATA A PATRIMONI MUNDIAL.....	35	Dario Weiss, Daniel Albero Santacreu	
Joana Gual, Simon Gornés		SOBRE UN POSIBLE SANTUARIO CON ELEMENTOS FENICIOS EN EL CENTRO GEOGRÁFICO DE MENORCA: MONTE TORO.....	129
LA COVA DES FUM (LA MOLA, FORMENTERA). DEL DESCOBRIMENT A LA INDIFERÈNCIA: INVESTIGACIONS A UN JACIMENT OBLIDAT.....	43	Joan C. de Nicolás Mascaró	
Ricard Marlasca, Josep M ^a López Garí		EL YACIMIENTO PÚNICO-EBUSITANO DE SA GALERA (CAN PASTILLA – PALMA).....	141
RESULTATS PRELIMINARS DE LA INTERVENCIÓ A L'ESPAI ENTORN DEL TALAIOT QUADRAT DE S'HOSPITALET VELL (MANACOR, MALLORCA).....	53	Ramón Martín Gordón, Jorge Argüello Menéndez, Silvia Jovani Martín	
Magdalena Salas, Damià Ramis		POZO Y JARRA FUNERARIA EN EL ISLOTE DE SA GALERA (CAN PASTILLA – PALMA).....	153
ANÁLISIS DE DISTRIBUCIÓN ESPACIAL DE LA CERÁMICA DEPOSITADA EN EL ÁMBITO FUNERARIO DEL TURRIFORME ESCALONADO DE SON FERRER (s.VI a.C.).....	63	Ramón Martín Gordón, Jorge Argüello Menéndez	
Manuel Calvo Trias, Jaume García Rosselló, Daniel Albero Santacreu		ESTUDIO GEOARQUEOLÓGICO DEL YACIMIENTO DE NA GALERA (MALLORCA-ESPAÑA).....	161
APROXIMACIÓN A LA EXPLOTACIÓN DE LOS RECURSOS VEGETALES EN CAP DE BARBARIA II: RESULTADOS PRELIMINARES.....	73	Mercedes Alvarez Jurado-Figueroa, Pedro A. Robledo Ardila, Agustín Fernández Martínez, Carlos Alvarez Jurado-Figueroa	
López-Dóriga, I., Picornell, Ll., Camarós, E., Cueto, M., Teira, L., Sureda, P.		TROBALLA DE MINERAL D'ARSÈNIC AL JACIMENT INDÍGENA DEL TURÓ DE LES ABELLES (SANTA PONÇA, CALVIÀ, MALLORCA).....	169
ELS INICIS DE LA METAL·LURGIA A LES ILLES BALEARS: EINES, OBJECTES O MAGIA?.....	81	Joan Camps Coll (†), Antoni Vallespir Bonet	
Salvà Simonet Bartomeu		UNA FOSSA D' INHUMACIÓ ARCAICA A LA NECRÓPOLIS DEL PUIG DES MOLINS (EIVISSA).....	175
LES EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES AL PATI D'AVANTER DEL CERCLE 7 DE TORRE D'EN GALMÉS (MENORCA).....	91	Jordi H. Fernández, Ana Mezquida, Benjamí Costa	
Martí Carbonell, Borja Corral, Antoni Ferrer, Carmen Lara, Joaquin Pons, Irene Riudavets, Carlos de Salort.		CULTURAS ARQUITECTÓNICAS PÚNICAS. MENORCA COMO LABORATORIO DE ANÁLISIS.....	185
		Fernando Prados Martínez, Helena Jiménez Vialás, Joan C. de Nicolás Mascaró, José Javier Martínez García, Octavio Torres Gomariz	

MATERIALS ROMANS DES VELAR DES CUÏTOR (SENCELLES, MALLORCA). RESULTATS D'UNA EXCAVACIÓ PREVENTIVA.....	193	NOVES ACTUACIONS ARQUEOLÒGIQUES AL PORT DE PORTO CRISTO. RESULTATS DE LA CAMPANYA DE PROSPECCIÓ I SONDEJOS SUBAQUÀTICS DEL 2012.....	295
Josep Avellà Lliteras		Sebastià Munar, Albert Martín, Mateu Riera Rullan, Joan Santolària	
COMERCIO DE VINO TARRACONENSE EN MENORCA. NUEVAS APORTACIONES DE LA EPIGRAFÍA ANFÓRICA.....	203	LA CRISIS DEL SIGLO III Y LAS ISLAS BALEARES.....	303
Joan Carles De Nicolás, Piero Berni, Élise Marlière, Josep Torres Costa		Isabel Busquets Porcel, José Miguel Rosselló Esteve	
MATERIALES Y NIVELES DE ÉPOCA ANTIGUA DE LA INTERVENCIÓN ARQUEOLÓGICA REALIZADA EN LA CASA DE CULTURA, CALLE RAMON LLULL Nº 3 DE PALMA (ISLA DE MALLORCA).....	215	LOS OFICIALES BIZANTINOS EN LAS ISLAS.....	309
María José Rivas Antequera, Mateu Riera Rullan, Damià Ramis Bernad		José Miguel Rosselló Esteve	
PRIMERA APROXIMACIÓ A LA CERÀMICA DE LA VIL·LA ROMANA DE SON SARD (SON SERVERA-MALLORCA).....	225	EL VIDRIO DE ÈPOCA ANDALUSÍ: PROBLEMÀTICA Y BASES PARA SU ESTUDIO EN LAS BALEARS.....	313
Mateu Riera Rullan, Beatriz Palomar Puebla, Francisca Cardona López, Sebastià Munar Llabrés		Miquel Àngel Capellà Galmés, M. Magdalena Riera Frau	
UNA APROXIMACIÓN A LA PRAXIS FUNERARIA EN LA EBUSUS DE LOS SIGLOS II A VIII A PARTIR DEL YACIMIENTO DE VÍA PÚNICA 34 Y JOAN PLANELLS 3.....	235	SETTLEMENT OF IBIZA, SPAIN: FROM ROME TO ISLAM – THE BIOLOGICAL EVIDENCE FROM THE DENTITION.....	323
Glenda Graziani, Juan José Marí Casanova, Maria Llinàs		Girdwood, L.K.; Langstaff, H.; Kranioti, E.F. - The University of Edinburgh	
REIVINDICACIÓN DE LOS ANTIGUOS GRABADOS DE LOS HIPIGEOS PREHISTÓRICOS DE MENORCA: DIODORUS, BONITAS, HONORIUS Y LA CUEVA DE LAS CABEZAS DE TORO.....	249	UNA INSCRIPCIÓN ÁRABE SOBRE EL ASA DE UN ÁNFORA TARDOANTIGUA HALLADA EN FORMENTERA.....	331
Joan C.de Nicolás Mascaró, Vicente Ibáñez Orts, Pere Arnau, Mónica Zubillaga.		Antoni Ferrer Abárzuza, Glenda Graziani, Virgilio Martínez Enamorado.	
NOVETATS I REVISIONS DE INSCRIPCIONS ROMANES DE LES ILES BALEARS.....	261	PRIMERS RESULTATS DE L'ACTUACIÓ ARQUEOLÒGICA SUBAQUÀTICA PREVENTIVA SUBSIDIÀRIA DEL PROJECTE DE DRAGAT A LA ZONA PRÓXIMA A LA BASE NAVAL I COS NOU DEL PORT DE MAÓ.....	343
Marc Mayer		Sebastià Munar, Joan Santolària, Montserrat Anglada	
GLI SPECCHIETTI PLUMBEI DELLE ISOLE BALEARI.....	265	PROYECTO ARQUEOLÓGICO EN ISLA DEL REY.....	351
Giulia Baratta		Amalia Pérez-Juez, Ricardo Elia, Paul Goldberg, Alexander Smith	
CRANIAL VARIATION OF THE IBIZAN POPULATIONS.....	273	RESULTATS DEL SEGUIMENT I DE L'EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA D'URGÈNCIA PORTATS A TERME A L'ESGLÈSIA DE SANTA MAIA DE MAÓ.....	361
Elena F. Kranioti, Julieta G. García-Donas, Helen Langstaff. Edinburgh Unit for Forensic Anthropology, SHCA, University of Edinburgh		Antoni Ferrer Rotger, Montserrat Anglada Fontestad	
VÍA PÚNICA 34 AND JOAN PLANELLS: DEMOGRAPHIC STUDY OF TWO CEMETERY POPULATIONS FROM IBIZA.....	285	ELS AMICS DELS CLOSSOS DE CAN GAIA, UNA VESSANT SOCIAL EN LA PROTECCIÓ I DIFUSIÓ DEL PATRIMONI.....	369
Julieta G. García-Donas		Miquel Àngel Vicens i Siquier, Pere Bennàssar Bennàssar, Bartomeu Salvà i Simonet	
		PROPUESTA METODOLÓGICA PARA EL ESTUDIO DE MARCAS DE CANTERO A PARTIR DE LA INVESTIGACIÓN EN EL BALUARD DEL PRINCEP (PALMA, MALLORCA).....	377
		Antonia Martínez Ortega	

APROXIMACIÓ A LES ESTRATÈGIES DE CATALOGACIÓ D'ELEMENTS PATRIMONIALS ARQUEOLÒGICS A MALLORCA.....	385
Raquel Barceló Expósito	
LA CONSERVACIÓ PREVENTIVA DE BÉNS MOBLES EN INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES TERRESTRES. PRIMERS AUXILIS.....	391
Laia Fernández Berengué. Helena Jiménez Barrero	
PRIMERES TASQUES DE CONSOLIDACIÓ AL POBLAT DE CAP DE BARBARIA II (FORMENTERA). LES ACTUACIONS A L'ÀMBIT 9.....	399
Sureda, P., Camarós, E., Cueto, M., Teira, L., Munar, M., Burgaya, B. University of Edinburgh	
INTERVENCIONES DE CONSERVACIÓN Y RESTAURACIÓN EN EL YACIMIENTO DEL ISLOTE DE SA GALERA.....	405
Silvia Jovani Martin	

RESULTATS PRELIMINARS DE LA INTERVENCIÓ A L'ESPAI ENTORN DEL TALAOT QUADRAT DE S'HOSPITALET VELL (MANACOR, MALLORCA)

Magdalena Salas Burguera
Damià Ramis Bernad

INTRODUCCIÓ

El jaciment de s'Hospitalet Vell es troba a la zona sud del terme de Manacor, prop de la costa en direcció a Cales de Mallorca. Està situat al polígon 21 parcel·la 121 del terme de Manacor i té el número d'inventari 26-140 del Catàleg de Centres d'Interès Cultural de Manacor. És propietat municipal, fet que n'ha motivat l'estudi per part de l'Administració i el deure de conservació, tal com indica la Llei de patrimoni històric de les Illes Balears (Llei 12/1998, de 21 de desembre). Es tracta d'un jaciment plurifàsic que va des de l'edat del bronze (PONS, 1999; RAMIS i SALAS, 2014) fins a l'època islàmica (RIERA i ROSSELLÓ-BORDOY, 1995).

En el marc de la línia d'actuacions realitzades pel Museu d'Història de Manacor, entre els anys 2005 i 2008 es va executar un projecte d'intervenció en el sector nord-oest exterior del talaot. Inicialment l'objectiu era la neteja de l'indret per proporcionar una millor visual a l'entorn del talaot que havíem restaurat l'any 2003. S'ha de tenir present que el talaot quadrat de s'Hospitalet Vell és una de les estructures més impressionants del poblat degut a la seva alçada i a la conservació del sostre de pedra. Ja l'equip del Museu de Mallorca, encapçalat pel Dr. Rosselló Bordoy (ROSSELLÓ-BORDOY, 1983), que va fer la intervenció arqueològica i de restauració en aquest indret se n'adonà de la importància del talaot. El problema és que tot aquest indret es va quedar sense consolidar i una part utilitzat com a terrera. Per aquest motiu, consideràvem important netejar tot allò que molestava a la visual d'aquest sector ja que el projecte general de posada en valor de s'Hospitalet Vell té una vocació de difusió equiparable a la de la investigació, com ja hem exposat en altres reunions (MUNAR *et al.*, 2009; SALAS, 2010). Finalment, les tasques d'excavació varen assolir una importància major a la inicialment prevista, i l'objectiu del present treball consisteix en donar a conèixer els primers resultats arqueològics derivats d'aquests treballs. L'àrea excavada presenta

tres murs ciclopis més o menys paral·lels que segueixen una orientació aproximada est-oest. Aquest fet permet dividir l'espai en tres sectors, que han estat numerats d'1 fins a 3, d'acord amb la major o menor proximitat al talaot (Fig. 1).

Fig. 1 Vista de la zona nord-oest del talaot quadrat de s'Hospitalet Vell amb els tres sectors d'actuació.

SECTOR 1

Aquest sector que engloba la franja més propera al talaot necessitava una intervenció urgent, ja que es trobava en mal estat perquè era la zona per on tradicionalment els visitants accedien a la part superior del talaot. Això havia provocat l'erosió de les crestes dels murs i la caiguda d'alguns blocs. Per altra banda, les excavacions dels anys 80 havien deixat a la vista una estructura circular, la qual restava pendent d'esser acabada d'excavar i, posteriorment, consolidada.

A més, el mur que separa els Sectors 1 i 2 presentava el parament interior (el del costat del talaiot) amb moltes pedres caigudes i mogudes de lloc. Finalment, la zona de contacte del Sector 1 amb la parcel·la veïna, situada a l'extrem oest, no havia estat excavada i era un punt d'acumulació d'enderrocs.

La primera actuació va consistir en una neteja del mur que envolta el talaiot (FET 3: UEs 33, 41, 42, 43, 44). De la neteja d'aquest mur es va comprovar que el sistema constructiu consisteix en un parament exterior de lloses verticals, un parament interior no homogeni de lloses verticals i lloses planes, i un reblit amb lloses planes travades amb un sediment de terra amb cendra, que semblava morter. Vàrem realitzar una cala a l'interior del parament i com a resultat es va documentar que aquest mur és d'època talaiòtica final o posttalaiòtica.

Després es va procedir a excavar l'estructura circular que ja s'intuïa en el moment de iniciar l'excavació. Aquesta estructura circular (FET 2) està composta per un muret perimetral de lloses verticals (UE 38) que tenen per la seva banda exterior lloses planes adossades i es troba reomplerta amb un sediment interior de color taronja (UE 39) barrejat amb pedres de mida mitjana. La hipòtesi inicial és que es tractava d'una llar de foc però només s'han trobat restes de carbons al costat nord de l'estructura, on s'adossa al FET 3. Per comunicació oral sabem que aquesta llar ja es va excavar en els anys 80 i només varen deixar la base de preparació (Gabriel Pons, com. pers.). Per tant, els carbons que ens hem trobat són restes de la llar. No s'ha documentat cap tipus de graella de fang, perquè ja es degué excavar anteriorment. El que sí s'ha documentat és que aquesta llar s'adossa al mur de tancament (FET 3). El minso material ceràmic localitzat no ens ha permès afinar una cronologia d'aquesta estructura.

A la zona pròpiament del corredor del talaiot, l'excavació duta a terme va posar al descobert uns esgraons (FET 5): una llosa plana (UE 37) de gran mida i tres de més petites (UE 50), aquestes últimes travades amb un sediment marronós (UE 45) i assentades directament sobre la roca mare. Aquests esgraons funcionen com una petita escala que dona directament a la zona de la llar de foc, per la qual cosa tot fa pensar que la llar de foc és posterior en aquests esgraons. Així ho demostra la relació estratigràfica ja que els esgraons formen part d'un mur (FET 5) que és anterior al mur que separa els Sectors 1 i 2 (FET 3), ja que li va

per sota. Hem de recordar que la llar s'adossa en aquest FET 3, la qual cosa demostra que és la darrera actuació en aquest sector.

S'ha realitzat una cala des de la UE 32 o superficial fins a la paret mitgera de la finca on ens vàrem trobar en dos nivells diferenciats UE 34 i UE 39 farcits de material ceràmic i faunístic. Tot indica que aquest sector funciona com una zona d'abocador que la compacten per poder circular per sobre en un moment primerenc del talaiòtic final ja que no apareix ceràmica d'importació (UE 39). En una segona fase d'utilització ja apareixen les formes ebusitanes, grecoitàliques i alguns informes de campaniana que situen el moment d'amortització cap a finals del segle II a. C.

A més de les tasques d'excavació, es varen realitzar més actuacions (Fig. 2):

1- Tasques de consolidació i restauració de murs per part de la restauradora Margalida Munar:

- Consolidació del mur de doble parament que es troba delimitant el talaiot en els seus costats N i NW (FET 3).
- Consolidació del mur adossat al talaiot que era per on tradicionalment els visitants pujaven dalt del talaiot.
- Consolidació de la llar de foc (FET 2).
- Calçat d'una de les lloses del talaiot utilitzant les mateixes falques. El talaiot conserva quatre grans lloses que formarien part del sostre del primer pis. Una d'aquestes lloses s'havia descalçat i havia perdut la seva horitzontalitat per la qual cosa es va decidir fer aquesta actuació.
- Condicionament de la cresta del talaiot.

2- A través de l'escola de margers de l'Ajuntament de Manacor es va refer la paret seca mitgera a l'oest del talaiot.

3- Es va procedir a col·locar una passarel·la de fusta que té dos pilars de formigó aeris que estan a sobre dels nivells excavats i que aguanten tota la plataforma. D'aquesta manera, es va aconseguir una estructura totalment reversible ja que es va col·locar amb una grua sense interferir per res directament amb l'estructura murària tant del talaiot com de les habitacions que se li adossen.

4- Es va procedir a la col·locació de nous panells explicatius en el jaciment i es va canviar el material d'acer per alumini anoditzat que com s'ha pogut comprovar al llarg d'aquests anys ha donat molt millor resultat i ha estat imitat a altres jaciments de Mallorca.

Fig. 2 Sector 1 una vegada excavat, restaurat i musealitzat.

SECTOR 2

La zona del Sector 2 engloba un gran espai delimitat per tres dels seus costats per murs que formen part d'altres estructures que ara descriurem. Tota la zona es trobava coberta per la terrera de l'excavació dels anys 80 realitzada pel Museu de Mallorca (ROSSELLÓ-BORDOY, 1983). Per aquest motiu fou necessari desbrossar tot l'espai, espedregar i treure tots els nivells remoguts. Durant aquest procés es varen identificar els següents murs:

- Per la zona sud, el FET 3 que delimita el Sector 1.
- Per la zona oest, un mur de ciclopi de fàbrica irregular (UE 53) amb trams amb lloses verticals i altres amb blocs horitzontals. Sembla que un dels trams del mur és un portal tapiat. El parament extern d'aquest mur només s'intueix ja que

es troba a les immediacions de la paret mitgera de la finca. Aquest mur UE 53 s'adossa al parament exterior (UE 54) d'una construcció circular que s'endinsa cap a la parcel·la veïna i a la qual només hem intervingut a la façana exterior.

- A la zona nord, ens trobam amb un mur inusual (FET 4), format per tres paraments. La UE 46 és el parament extern, format per tres filades de pedres col·locades horitzontalment. La UE 47 és un parament format per filades de pedres col·locades verticalment. A la part final d'aquest mur hi ha la meitat d'una gran pica de pedra rompuda que es reutilitza com a material de construcció. Aquest és un fet molt habitual en els moments finals del postalaiòtic o talaiòtic final i que ens hem trobat a diferents indrets del jaciment coincidents amb aquesta cronologia. La UE 55 és un parament de pedres col·locades verticalment. Aquest UE és el parament intern de la UE 47 ja que tenen la mateixa tècnica constructiva. Durant les tasques de neteja de la UE 47 va aparèixer una gerreta indígena (Fig. 3) que per paral·lels, a la Cova Monja de Sencelles i Son Gallard (PONS, 1991) ens situa la peça entre els segles III-II a.C. Aquesta peça, degut al seu bon estat de conservació i al fet que es trobàs sencera, ens va fer pensar que es tractés d'una ofrena votiva en el moment de bastir el mur però l'anàlisi de fitòlits del seu interior no va donar cap resultat positiu.

Fig. 3 Localització de la gerreta a la UE 47 del mur FET 4, i una imatge una vegada neta.

A aquest espai exterior, definit com Sector 2, la primera unitat identificada que estava per sota de tot el nivell gros d'enderroc (UE 48) fou la UE 62, un sediment de terra grumosa que es trobava entre el FET 3 i el FET 4. Ja no es tractava de la pedra grossa i petita barrejada amb terra de mata que formava part de tot el superficial d'enderroc que cobria l'estructura (UE48). Aquesta unitat tenia pedra més petita i ja apareixia material ceràmic en posició, principalment ceràmica pròpia del talaiòtic final i sigil·lada. En aquest moment ja vàrem poder apreciar les marques d'una rasa feta per una excavadora que s'intuïen des del principi. La UE 62 està adossada al FET 3 i FET 4. Per sota de la UE 62 aparegué un sediment de color marronós fosc (UE 64) que presentava pedra petita en la seva cota superior. En aquest moment ja es va identificar el negatiu d'una rasa (UE 65) que havia remogut algunes pedres d'aquest exterior 2. Enmig de l'exterior 2, durant l'excavació de la unitat va aparèixer un conjunt de material de 1,30 metres de diàmetre aproximat (conjunt, 56, 58 i 70) de grans dimensions format per ceràmica, fauna vertebrada i malacofauna. Pel que fa a la UE 64 vàrem notar diversos trets arquitectònics importants:

- La UE 53 s'assenta damunt la UE 64.
- El FET 3 s'assenta per la seva banda sud sobre la UE 64 mentre que per la banda nord està assentat directament damunt la roca. L'explicació d'aquesta diferència ja s'intueix quan observes la tècnica constructiva del parament extern ja que a la part sud està format per pedra petita col·locada de pla i intercalada amb lloses verticals mentre que per la part nord només són lloses verticals de mida grossa. Aquesta diferència ja va ser observada quan es varen excavar els nivells del Sector 1 relacionats amb el FET 3.
- Durant l'excavació de la UE 64, a la zona sud va aparèixer un mur ciclopi format per dos paraments de pedres planes de mida grossa (FET 7). Aquest mur està assentat directament sobre la roca mare i connecta amb el FET 5 del Sector 1, el qual s'adossa al talaiot. Això explica perquè el FET 3 té una tècnica constructiva diferent en aquesta zona ja que es va modificar en el moment de cobrir el FET 5-7.

Una vegada treta la UE 64 apareix per tota la zona entre FET 3 i 4 un sediment de terra de color marró ataronjat, de gra

molt fi, i que, a mesura que s'acosta al FET 4 té una consistència més compacta (UE 68). Aquest nivell, igual que la UE 64 està retallat per la rasa UE 65. I també igual que la UE 64 presenta una gran concentració de ceràmica i fauna (conjunts 124, 125 i 130). La UE 68 descansava directament sobre la roca natural. Pel que fa a la zona en contacte amb el FET 3 hi ha més concentració de pedres, de la mateixa manera que passava amb la UE 64. En canvi a la zona entre el FET 7 i la UE 53 apareix un sediment molt compacte, de color gris i blanquinós (UE 67), situat també sobre la roca natural. És molt semblant a la capa basal de sediment a algunes de les habitacions posttalaiòtiques i que considerem el nivell de preparació de les mateixes. És un sediment de gra molt fi on apareix molt poc material. Això ens fa pensar que el FET 7 podria ser el mur que dona pas a una edificació que va en direcció a la paret mitgera i que, per tant, resta per excavar.

Fig. 4 Relació estratigràfica entre els diferents murs del sector 1 i 2.

A l'extrem septentrional del FET 7 aparegué un sediment de color marró grisós molt depurat i fi, barrejat amb calç (UE 76). Aquest sediment contenia un paquet de restes òssies humanes articulades (Fig. 5), sense cap tipus d'aixovar. La inhumació es trobava delimitada, per un costat, pel mateix mur FET 7 al qual retallava i, per l'altre, estava dins un semicercle de pedra mida mitjana i petita (UE 74) assentat sobre la roca natural. Aquest semicercle tenia pedres petites aferrades a la seva cara interior, reomplint els espais buits. Tot el paquet ossi estava sobre un sediment molt depurat i compacte (UE 77) amb restes d'arena i calç, tal vegada per desintegració de la pròpia roca. L'estudi de les restes esquelètiques, realitzat per l'antropòloga Alicia Alesan (ALESAN, 2008), va determinar que es tractava d'una inhumació primària amb posició decúbit lateral dret que presentava una posició forçada per lligament o amortallament.

Fig. 5 Enterrament localitzat en el sector 2.

L'esquelet en qüestió era d'un individu probablement masculí d'entre 33 i 35 anys de talla mitjana i poca robustesa. Igualment, va indicar que la pèrdua posterior de més del 60% de l'esquelet s'havia d'explicar per fenòmens postdeposicionals i posteriors a la descomposició que no es varen poder esbrinar en el moment de l'excavació. Es va enviar un dels ossos d'aquest esquelet a l'Institut Royal du Patrimoine Historique de Brussel·les per tal de realitzar una datació radiocarbònica. El resultat obtingut va ser KIA-41377: 2540+/-25BP. Aquesta datació, a partir del programa de calibratge OxCal 4.2.4 amb la corba atmosfèrica IntCal13, correspon a l'interval cronològic 798-551 cal BC (2σ). La dinàmica cronoestratigràfica indica que el FET 7 seria l'element més antic del Sector 2. L'esquelet localitzat, datat entre els segles VIII-VI a.C., suposa un *terminus ante quem* per a aquest mur, el qual continua al Sector 1 com a FET 5 i s'adossa al talaiot.

Pel que fa al Sector 2 durant el talaiòtic final, es pot concloure que es tracta d'un espai a cel obert que, tal volta, inicialment funciona com a pati entre diferents estructures, però que als moments finals de l'assentament s'ha convertit en una zona d'abocador. Una vegada revisades les unitats estratigràfiques i el material associat es pot interpretar que la UE 64 i la UE 68 són contemporànies. El Sector 2 en aquest moment presenta bossades de material ceràmic i faunístic pròpies d'un femer. El material ceràmic associat a aquests femers abasta un ventall cronològic ample marcat per les T.8.1.1.1 (PE-14) en un extrem i les T.8.1.3.2 (PE-17) i l'altre. En aquest sentit és significatiu que no aparegui cap àmfora romana. Això ens dona un moment d'utilització com a femer amb un *ante quem* de final del s. II a.C. A més, es tracta d'un *terminus post quem* per al mur UE 53, que està aixecat damunt aquesta unitat. La UE 62 amb l'aparició de terra sigil·lada itàlica i sudgal·lica, juntament amb parets fines, ens està marcant el moment d'amortització de tot aquest sector cap al segle I d.C.

SECTOR 3

El Sector 3 es troba delimitat per dos murs que tenen una morfologia constructiva peculiar. Per una banda, al sud, el FET 4 està format per un mur de triple parament que ja hem explicat més a dalt quan definíem el Sector 2. Per una altra

banda, al nord té un altre mur, el FET 6, que també està format per un parament intern i extern de lloses majoritàriament col·locades en vertical.

Enmig d'aquests dos murs apareixia un corredor que vist des del límit septentrional de l'excavació del Sector 2 ja es veia com havia estat amortitzat i segellat per un nivell de reblit (UE 79b) format per pedra mitjana i terra sense cap tipus de col·locació premeditada sinó simplement abocada.

A l'interior del corredor del Sector 3 vàrem documentar les mateixes unitats estratigràfiques superficials que a l'exterior 2. Durant l'excavació de la UE 64 varen començar a aparèixer unes estructures circulars fetes amb fang cuit i trossos d'àmfora romana, envoltats per un nivell d'enderroc. Inicialment no sabíem si es podien tractar de sitges o restes de foguera. Aquestes estructures es varen definir com FET 8 (UE 81, 82, 83 i 84) i FET 9 (UE 85, 85 i 87). Associades a elles, i formant part de l'enderroc, aparegueren diversos conjunts ceràmics (82 a 87) en el voltant del FET 8. Associat al conjunt 84 va aparèixer una destrat de ferro. Aquests conjunts estaven composts fonamentalment de fragments d'àmfora romana (Dressel 1 en gran quantitat, i un exemplar de Dressel 7/11 i Dressel 2/4) i alguns fragments d'àmfora púnica, entre els que destaca una vora de PE-17, tres fragments de Lamb. 31, ceràmica de cuina romana (entre els quals hi ha una cassola del tipus vermell pompeïà) i nordafricana i com a material més tardà un fragment de vas de terra sigil·lata itàlica (Conspectus 34.2). Per aquest motiu, el material ens està donant un *ante quem* preliminar d'època augusta. Durant l'excavació del FET 8 vàrem documentar com l'estructura circular estava formada per un anell de sediment ataronjat amb inclusions de taques de fang, cendres i carbons. Es col·locaven fragments d'àmfora plans formant part d'aquesta estructura i travats amb el mateix sediment que la conforma.

En el voltant de la zona entre el FET 8 i FET 9, una vegada enretirats els conjunts ceràmics, va aparèixer un sediment de color ataronjat (UE 89) molt compacte i adossat al FET 8, que formaria part de l'enderroc de la mateixa estructura. Relacionat amb la composició d'aquest sediment i davant l'absència d'escòries o restes de fundició associades al FET 8 vàrem començar a plantejar la hipòtesi que es tractà d'un forn domèstic i que la quantitat de paquets de cendres associats al

sediment fossin producte de successives netejes. De la mateixa manera, ja es va anar intuïnt que el que havíem identificat com a FET 9 no era una estructura similar al FET 8 sinó que formava part de l'enderroc d'aquest sector.

Una vegada enretirada la UE 89 que consideràvem l'enderroc de l'estructura que vàrem identificar com un forn domèstic, per sota apareix un nivell de terra barrejat amb fang, de color ataronjat i textura molt compacta (UE 90). Hi ha més presència de fang i menys cendra i carbons respecte a la UE 89. El sediment és semblant però molt més depurat. Es tracta d'una capa molt fina que va per quasi tota la zona del corredor i conforma el nivell d'ús inicial del FET 8. En aquest nivell d'ús només va aparèixer un fragment d'àmfora Dressel 1 identificable sense poder precisar més.

L'estructura FET 8 (Fig. 6) presentava les següents unitats:

- UE 81: sediment molt compacte, de color roig ataronjat amb taques blanques de cendra i carbons. Té forma circular i a la part interna de la paret conserva un referit fi de morter. Aquest sediment estava tot travat amb un conjunt de fragments d'àmfora romana Dressel 1, col·locats de pla, que conformen aquesta estructura.
- UE 82: Referit de morter que va per la paret interna de la UE 81, encara que no per tota la paret, ja que hi ha zones que s'havia perdut.
- UE 83: Retall circular de l'estructura UE 81. Té un diàmetre exterior de 76 cm i un d'interior de 53 cm.
- UE 84: Sediment de color marró grisós, molt fi i amb molta cendra que forma part del rebliment del retall UE 83. A hores d'ara falta flotar tot aquest sediment.
- UE 96: Sediment de color taronja format per fang, carbons i calç. Està enganxant una sèrie de fragments ceràmics amfòrics plans que conformen el que resta de la base o graella del forn de la qual només es conserva la meitat.

Una vegada acabada l'excavació del corredor es va dur a terme l'excavació del portal de final del corredor. Durant l'excavació de la UE 79B a la cota de -65 varen aparèixer dues pedres planes que estaven lligades amb morter. La pedra infe-

rior estava a la mateixa cota que la UE 64 el nivell d'enderroc del sector del corredor. Això ja ens va donar una pista que el tapiat d'aquest sector es produeix en un moment que el FET 8 ja s'havia deixat d'utilitzar. Una vegada enretirada la pedra plana sortia el mateix nivell de circulació que en el corredor, la UE 90 i per sota un nivell de preparació, UE 97, sediment de color ataronjat amb pedres petites i gens de material.

Fig. 6 Imatge del FET 8 durant el procés d'excavació.

Com a conclusió, es pot definir el Sector 3 com una petita estructura de treball, lligada al forn FET 8, la funció del qual encara no es pot determinar al moment actual. Aquest forn, i l'espai vinculat a ell, estan en ús des de finals del segle II a.C. o inicis del següent, i queden amortitzats durant el segle I d.C.

AVANÇ DE L'ESTUDI FAUNÍSTIC

L'estudi de les restes faunístiques dels Sectors 2 i 3 es troba en curs de realització. Encara no es poden avançar resultats pel que fa als mol·luscs, però ja es disposa de l'inventari final pel que fa a les restes de vertebrats. S'han analitzat 7495 restes, de les quals 2636 han pogut ser identificades taxonòmicament a nivell de família, gènere o espècie (Taula 1). Entre les indeterminades hi figuren 8 restes de rosegador i un únic

os de peix. De manera general, es pot dir que la major part del conjunt faunístic procedeix de l'abocador localitzat al Sector 2, els nivells superiors del qual arriben al segle I d.C.

El conjunt apareix dominat, segons el número de restes, pels caprins (cabres i ovelles), encara que amb una presència abundant del ramat boví. El primer grup representa el 65 % del total, i el segon el 20 %. A continuació trobam el porc amb un 6 %. A més d'aquestes espècies ramaderes característiques de la prehistòria mallorquina, que continuen essent les més representades, al conjunt analitzat es documenten noves espècies introduïdes a l'illa. Es tracta del cavall, l'ase i, de manera més esporàdica, el conill i el mostel. L'únic taxó autòcton present és el colom (*Columba* sp.).

Finalment, s'ha de destacar la presència significativa del ca amb un 3% de les restes, algunes d'elles amb marques de carnisseria, que en etapes prèvies no era consumit per les poblacions mallorquines.

Caprí domèstic (Cabra 58 / Ovella 55)	1724
Boví	545
Porc	163
Èquid (Cavall 13 / Ase 2)	100
Ca	86
Conill	8
Mostel (<i>Mustela nivalis</i>)	5
Colom/tudó (<i>Columba</i> sp.)	5
TOTAL	2636

Taula 1. Quantificació de les restes de fauna vertebrada dels Sectors 2 i 3.

CONSIDERACIONS FINALS

L'excavació del talaiot quadrat de s'Hospitalet Vell va evidenciar que la cambra havia estat reutilitzada als moments finals de l'edat del Ferro, i no es varen poder documentar dades relatives al seu ús original (ROSSELLÓ-BORDOY, 1983). D'acord amb els treballs de síntesi, els talaiots de Mallorca degueren estar en ús durant la major part de la primera meitat del I mil·lenni cal BC, sobretot a partir del segle IX cal BC (e.g. MICÓ 2005). Al llarg del segle VI a.C. es produiria

l'abandonament generalitzat d'aquests monuments. Si bé, aquesta interpretació es basa sobretot en dades procedents de talaiots circulars, la informació de la recent excavació del talaiot quadrat de Cascanar (Sencelles) se situa dins el mateix interval cronològic (ARAMBURU, 2011).

Pel que fa a l'exterior nord-oest de s'Hospitalet Vell, les evidències que es puguin relacionar amb aquest període són molt escasses. El mur FET 5-7, del qual en formen part els esgraons documentats al Sector 1, és una d'elles. Si bé s'adossa al talaiot i, per tant, és posterior a ell, la seva construcció ha d'esser anterior a mitjan segle VI cal BC.

De la mateixa manera, la inhumació que retalla aquest mur, datada aproximadament entre 800-550 cal BC, probablement també s'hauria produït en un moment anterior a l'amortització del talaiot. Aquest fet, permet plantejar que, durant aquests moments, l'espai a l'entorn del talaiot quadrat no tendria un caràcter domèstic. En aquest sentit, s'ha d'esmentar que a la naveta 4 de s'Hospitalet Vell (RAMIS i SALAS, 2014), situada a uns 130 m del talaiot quadrat, es va documentar una altra inhumació contemporània, a grans trets, a l'aquí presentada.

La següent fase d'ocupació documentada a l'espai nord-oest ja se situa cap al segle II a.C. (encara que amb presència de materials a torn sensiblement anteriors), amb una pervivència fins al segle I d.C. En conjunt, durant aquests moments finals de la cultura talaiòtica i d'inici de la dominació romana, es pot definir l'àrea com un lloc de treball, sense evidències d'espais d'habitació. Tant la gran llar de foc del Sector 1 com el forn del Sector 3 es troben a espais molt reduïts. De tota manera, no es poden precisar moltes de les funcions concretes d'aquestes àrees.

L'abundant presència de restes faunístiques al Sector 2 permet plantejar que una de les tasques estava relacionada amb el procés de carnisseria dels animals domèstics i amb el tractament dels recursos d'aquesta activitat. Això ens fa entreveure un espai que envolta el talaiot que en època talaiòtica plena està buit d'estructures en el voltant i, per tant, ens parla d'un talaiot quadrat aïllat.

Les campanyes que estem desenvolupant en el sector d'habitacions adossades en el talaiot ens permetran confirmar en un futur si a l'altra banda del talaiot també se segueix el mateix patró.

Fig. 7 Imatge final del sector 3.

AGRAÏMENTS

El projecte d'intervenció a la zona nord-oest del talaiot de s'Hospitalet Vell ha estat possible gràcies al grup de col·laboradors que hi ha participat desinteressadament, i del finançament i les brigades municipal i de patrimoni aportades per l'Ajuntament de Manacor i el Consell de Mallorca.

En la classificació de les ceràmiques procedents de les excavacions aquí presentades hi varen participar Jordi Hernández, Sebastià Munar, Roser Pérez, Antoni Puig, Carles Quintana i Miquel Àngel Sastre.

BIBLIOGRAFIA

ALESAN, A. (2008). Estudi del material antropològic del jaciment talaiòtic de s'Hospitalet Vell, Manacor. Informe inèdit.

ARAMBURU, J. (2011). Excavación del talayot de Cascanar (Sencelles, Mallorca). URL: <http://www.arqueobale-ar.es/articulos/CASCANAR.pdf>

MICÓ, R. (2005). *Cronología Absoluta y Periodización de la Prehistoria de las Islas Baleares*. Oxford: Archaeopress, BAR International Series 1373.

MUNAR, M.; RAMIS, D.; SALAS, M. (2009). El projecte de consolidació, adequació i difusió social del jaciment talaiòtic de s'Hospitalet Vell (Manacor). In SALAS, M. (coord.), *1ª Trobada d'Arqueòlegs de les Illes Balears. Manacor, 15 i 16 de setembre de 2006. Museu d'Història de Manacor*. Palma: Consell de Mallorca: 55-61.

PONS, G. (1991). *Les ceràmiques d'imitació al talaiòtic final*. Palma: Museu de Mallorca, Quaderns de Ca la Gran Cristiana 10.

PONS, G. (1999). *Anàlisi espacial del poblament al Pretalaiòtic final i al Talaiòtic I de Mallorca*. Palma: Consell de Mallorca, Col·lecció La Deixa 2.

RAMIS, D.; SALAS, M. (2014). "Chronology of the S'Hospitalet Vell naveta village: An example of Bronze Age settlement in the Balearic Islands". *Radiocarbon*, 56: 375-385.

RIERA, M. M.; ROSSELLÓ-BORDOY, G. (1995). "El nivell andalusí de la sala hipòstila del poblat talaiòtic d'Hospitalet". *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 39: 289-292.

ROSSELLÓ-BORDOY, G. (1983). *El poblado prehistórico de Hospitalet Vell (Manacor)*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics.

SALAS, M (2010): "Museos locales como centros de interpretación del territorio: la experiencia del Museo de Historia de Manacor (Mallorca) y sus yacimientos asociados". *V Congreso Internacional de Musealización de Yacimientos Arqueológicos*, Cartagena, 41-50.

Col·legi Oficial de Doctors
i Llicenciats en Filosofia i Lletres
i en Ciències de les Illes Balears
Secció d'Arqueologia

**Consell Insular
de Formentera**